

NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA İDEOLOJİK YAKLAŞIMLAR SONUCUNDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

Zülfikar BAYRAKTAR*

ÖZET

Makalemizde, Türk dünyasında “Nasreddin Hoca” tipi üzerinde durarak Nasreddin Hoca fıkralarının ideolojik bir takım fikirlere nasıl alet edildiğini ve özellikle Sovyet Rusya’nın kendi ideolojisini yayabilmek için bu fıkraları nasıl kullandığı üzerinde durmaya çalışacağız. İlk olarak, halk edebiyatı ürünlerinin özellikleri ve yapısı üzerinde durduktan sonra ikinci olarak da, fıkra kavramı, fıkra tipi ve Türk dünyasında Nasreddin Hoca tipine dikkat çekmeye ve bu kavramlara açıklık getirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Nasreddin Hoca, Değişim, İdeolojik Yaklaşım, Tip, Fıkra.

CHANGES ACCURRED BY RESULT OF IDEOLOGIC APPROOCHES IN NASREDDIN HODJA ANEKDOTS

ABSTRACT

In this essay we would like to emphasis on Nasreddin Hodja figure in Turkish World and his anecdotes manipulated for ideological purposes especially in communist Russia. First of all we would like to focus on characteristic of folklore productions and secondly we will try to classify concept of anecdote, type of anecdote and figure of Nasreddin Hodja in Turkic World.

Key Words: Nasreddin Hodja, Changes, Ideological Purpose, Type, Anecdote.

Bildirimizde, Türk dünyasında “Nasreddin Hoca” tipi üzerinde durarak Nasreddin Hoca fıkralarının ideolojik bir takım fikirlere nasıl alet edildiğini ve özellikle Sovyet Rusya’nın kendi ideolojisini yayabilmek için bu fıkraları nasıl kullandığı üzerinde durmaya çalışacağız. İlk olarak, halk edebiyatı ürünlerinin özellikleri ve yapısı üzerinde durduktan sonra ikinci olarak da, fıkra kavramı, fıkra tipi ve Türk dünyasında Nasreddin Hoca tipine dikkat çekmeye ve bu kavramlara açıklık getirmeye çalışacağız.

Bilindiği üzere halk edebiyatı ürünlerinin belli başlı temel özellikleri vardır. Sözlü veya yazılı olma, bireye veya topluma ait olma, eş ve benzer metinler halinde olma, geleneğe bağlı olma, ulusal ve uluslar arası olma bu temel özelliklerin başında gelenlerindedir.

Halk edebiyatı ürünlerinin en önemli özelliği bireye ve topluma ait olmalarıdır. Genellikle halk edebiyatı yaratmaları “ferdi” ve “anonim” türler diye ikiye ayrılmaktadır. Ferdî türler başlığı altında da halk şiirinin bazı özel yaratmaları sayılabilir. Aslında halk edebiyatı ürünlerinin hepsi de bireye aittir. Ancak sözlü gelenekte yaratılan ürünlerin çoğunun yaratıcısının adını zikretme, o ürünün bağlı olduğu geleneğin kendisinde bulunmadığı için, pek çok halk edebiyatı metninin ilk yaratıcısı bilinmez. Bundan dolayı da toplumun ortak yaratması şeklinde bir kabul veya benimseme söz konusu olur. Hâlbuki herhangi bir halk edebiyatı metni ele alındığında toplumun veya bir halk grubunun bir araya gelerek “Haydi bir destan yaratalım, bir hikâye yaratalım, bir fıkra yaratalım” demesi söz konusu değildir. O halde, topluma ait olmayı, “ilk yaratıcıları unutulmuş veya bilinmeyen” şeklinde tanımlamak yerinde olacaktır. Topluma ait olmanın bilimsel alanda kullanılan şekli ise “anonim” terimidir. Anonim terimi de aynı

* Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, zulfikarbayraktar@hotmail.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

şekilde, “ilk yaratıcısı unutulmuş veya bilinmeyen” anlamında kullanmanın doğru olacağını belirtelim.¹

Aynı zamanda halk edebiyatı yaratmaları doğdukları geleneğe bağlıdır. Geleneği ortaya çıkaran sebepler var oldukça, yani yaratıcı, dinleyici ve yaratma ve nakletme ortamı ve bağlamı bulunduğu sürece, bu metinler yaratılacak ve geleneğe halk grubunun üyeleri tarafından tekrarlanacaktır. Her halk edebiyatı yaratması içinde doğduğu geleneğin özelliklerini yansıtmaktadır.²

Halk edebiyatı ürünlerinin toplum içinde beğeni, dinleyici, okuyucu bulmaları veya yeni yaratıcılar kazanmaları, işlevleri ile ilgili olduğu kadar yaratıcılarının yetenekleriyle içinde yaşadıkları dünyayı anlatıp söze ya da yazıya doğru biçimde dökmeleriyle, toplumun gerçek gereksinimlerine yanıt vermeleriyle bağlaşıklık bir durumdur.

Sözel dokumalar/metinler arasında kendine özgü bir kurumlaşma ile bir tür gibi ortaya çıkan fıkra üzerinde çokça durulmuştur. Bu türün özelliği nedeniyle de dikkatleri üzerinde toplamaya araştırma ve inceleme konusu olmaya devam edecektir. Çünkü o hem tür özellikleri hem de yüklendiği işlevleri itibarıyla var olduğu toplumla son derece sıkı ilişki içindedir. Bu ilişkiler ve yüklendikleri işlevler nedeniyle de varlıkları birbirleriyle bağlaşıklık görünmektedir. Gelişmeye ve değişmeye açık yapılarından dolayı sürekli uyum içinde olurlar. Dolayısıyla, yüklendikleri işlevin çerçevesi genişlese bile onlar hem bu yeni duruma ve hem de bu yeni gelişmeye göre metin üretim yaratıcılığı yolunda güçlük çekmezler.

Sözel eleştiri türü metinlerin veya fıkra dokumalarının bir önemli özelliği de biçim, içerik ve söylemin kurgusunda tiplene gereksinimidir. Toplum, eleştirilerinde, bu tiplenelemler ile ortaya çıkan kahramanları kullanır. Toplumun sesi olma işlevini yüklenen metinler, bu yönleriyle önemlidirler. Dolayısıyla, fıkra türü metinlerin kurgusunda, eleştiri göreviyle yükümlü tiplenelemler kaçınılmazdır. Biz, bunlara, bilindiği gibi, *fıkra tipi* adını veriyoruz. Tiplenelemlerde hem gerçek, hem tarihi, hem de kültürel imkânların sunduğu veriler, imkânlar kullanılabilir. Kimi tiplenelemler, tarihte yaşadığı bilinen, dönemde de öyle özelliklere sahip gerçek kişiler üzerine yapılabilir. Ancak, kültürel özelliklerin yarattığı tiplenelemler de görülmektedir. Bu durum, toplum yaratıcılığıyla ilgilidir. Daha doğrusu, bu durum toplumun kimi, neyi, nasıl ve ne için bu kurgu içine sokma gereksinimiyle ilgilidir.³

Türkler arasındaki fıkra metinleri de, bu metinlerin etrafında kurgulandığı fıkra tipleri de çok zengin bir koleksiyon meydana getirir. Bunlar, fıkra tipleri, Türk toplumunun bütününün olduğu kadar çeşitli kesimlerinin sözcülüğünü yapmak üzere de yaratılmış olabilirler. Bu tipler arasında, tarihi süreç içinde, eleştirinin farklı düzlemleri için farklı işlevlere ayrılmış olanları da bulunabilir. Önemli olan şudur ki: Toplum onlara nasıl bir görev dağılımı yapmak ihtiyacı duymuş ve onlar ne yapıyor? Fıkra tipi varlığını koruduğu halde, tipler her zaman yerlerini koruyamayabilir. Bunların çeşitli nedenleri vardır. Ama hayatıyet göstermeyi sürdürenler, hiç şüphesiz, yaşadıkları dönemin toplumsal gereksinimlerini karşılıyorlar, böyle bir yeteneği koruyabilirler demektir. Onların yaşı toplumun yaşıyla sürer. Kimi toplumlarıyla ölümsüzleşir. Eleştiri konuları sadece kendi toplumlarıyla değil, aynı zamanda bütün toplumların insanlık boyutundaki kabul ve retleri ile kesiştiğinde evrensellik kazanır ve tüm insanlığın eleştiri tipi veya fıkra tipine dönüşür. Toplumların pek çok eleştiri konusu, bu tipin etrafında kurgulanan metinler aracılığıyla gündeme sokulur.

Türk sözlü edebiyatında ve belki de dünya edebiyatında bu sonuncu tanıma uygun bir tek örnek görülmektedir, o da evrensel kimliği ile tanınan

¹ Metin Ekici. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2004: 72.

² Metin Ekici. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2004: 73.

³ Dursun Yıldırım. *Sözel Eleştiri Türü ve Nasreddin Hoca Bildirileri Üzerine Birkaç Söz*, Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, Ankara 1997: 58.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

Nasreddin Hoca'dır. Edebiyat araştırmalarımızda da geniş bir yer almasının ve almakta olmaya devam etmesinin nedeni de tarihi kişiliğinden çok bu yönüyle ilgili sorunlardır. Nasreddin Hoca tipine bağlı kurgulanmış metinler, fıkra türü dokümanlar, tarihimizin çeşitli dönemlerinde elyazması biçiminde toplanıp bir araya getirilmiş yazma mecmualardan ibaret değildir. Toplum bu tip etrafında yeni yaratmalarını sürdürmektedir. Tipin ölümsüzlüğündeki ve evrenselleşmesindeki sır da, bu özelliğinde aranmalıdır.

Folklorun bir ilim olarak şekillendiği yüzyılımızın başında, köklü bir tarihi geçmişe sahip milletlerin yaygın olarak kullanmayı tercih ettiği "Tarihi Coğrafi Fin Metodu" Türkiye'de de kabul görmüştür. Bu metodun en belirgin özelliği ele alınan konunun tarihi derinlikte ve coğrafi genişlikte dil ve kültür sınırlarına bağlı kalmaksızın bütün varyantlarından yararlanarak ilk şekline ulaşmaya çalışmaktır. "Urform" ve "Urtip" elde etmeye yönelik bu yöntemin folklor araştırmalarına sağladığı en büyük katkının folklor metinlerinin toplanması ve tarihi ve coğrafi bakımdan bir düzene konulması olduğu söylenebilir. Türk folklor araştırmalarında birkaç istisnai çalışma hariç tutulursa, yaygın olarak denenilen bu yöntem günümüze kadar geçerliliğini, yapılan çalışmalara bakıldığı zaman görülecektir ki büyük ölçüde korumuştur. Köprülü tarafından daha çok yaratıcıları belli olan ferdî mahsullere ağırlıklı olarak uygulanan bu metod, günümüze büyük ölçüde kalıplaşmış "şahıs ve eser" inceleme yöntemi olarak ulaşmıştır. Tarihi coğrafi Fin metodunda karşılaştırmaya dayalı metin önemli iken, zaman içinde bu metod bizde metni de ikinci plana iten bir "şahıs araştırması" şekline dönüşmüştür. Böylece folklor metnini üreten veya ürettiği kabul edilen şahıs (ozan, âşık, şair, hikâyeci, fıkra tipi, vs...) araştırmanın merkezine konulmuştur. Sağlam bir biyografi tespiti, ulaşılabilecek nihai hedef olarak görülmüştür. Araştırılan folklor kahramanı belli bir tarih dilimine ve belli bir coğrafyaya yerleştirildikten sonra, belirlenen hayat hikâyesine uygun düşmeyen bütün varyant ve mevzular ayıklanmaya çalışılmıştır.⁴

Türk halk bilimi çalışmalarında bugün içinde bulunduğumuz ikinci engel noktası sahanın Anadolu olarak belirlenmesidir. Yapılan her çalışmada bir tarihi başlangıç noktasından hareketle, Anadolu'da gelişme ve değişme takip edilmektedir. Türkçenin konuşulduğu geniş coğrafyanın yaşayan halk bilimi mahsulleri, incelemelerde gereken yeri alamamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılıp demir perde ülkelerinin çözülmesinden sonra, bu büyük eksiklik daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Anadolu'ya bağladığımız Dede Korkut, Köroğlu, Karacaoğlan, Ercişli Emrah, Nasreddin Hoca gibi halk bilimi mevzularımızın, Türk dünyasının oldukça geniş bir alanda sözlü gelenek ortamında çok farklı şekillerde yaşamakta olduğunu daha yakından görme imkânına kavuştuk. Hiç şüphe yok ki, bu yeni durum yeni halk bilimi yaklaşımları benimsemek noktasında bizi zorlamaktadır. Çünkü daha önce temel aldığımız bilgiler, tahlil edilmeyi bekleyen folklorik malumat haline gelmiştir.

Ülkemizde Nasreddin Hoca ile ilgili yapılan çalışmalar, ona Sivrihisar ile Akşehir arasında XIII. yüzyılda bir hayatı uygun görmüştür. Bu temel üzerine oturtulan çalışmalar, başka coğrafyalardaki, başka kontekstlerdeki Nasreddin Hoca fıkralarını "sonradan oluşmuş fıkralar" olarak ele almış, hatta çoğunu belirlenen çeşitli ölçütlere uymamaları sebebiyle "uydurma" kabul edip, yok saymayı tercih etmiştir. Doğu Türkistan'da, Kazak bozkırında, Buhara'da, Azerbaycan'da veya başka bir Türk coğrafyasında bugün de yaşamaya devam eden canlı Nasreddin Hoca gözlerden kaçırılmıştır. Buralardaki Nasreddin Hoca fıkralarının bir bölümü Anadolu'daki fıkralara benzemektedir. Üstelik buralardaki Nasreddin Hoca fıkralarında zaman zaman tarihi ve coğrafi mekân değişmekte, dekor değişmekte, Hoca eşekten indirilip ata bindirilmektedir. Yine zaman zaman, bu

⁴ Öcal Oğuz. *Nasreddin Hoca Fıkralarında Varyant Meselesi*, Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1997: 37.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

fıkralarla birlikte halkın muhayyilesinde yaşayan efsanelerde Nasreddin Hoca doğma büyüme o yörenin insanı olarak görülmektedir. Folklorun dinamizmi içinde halk bunu benimsemekte ve Nasreddin Hoca'yı bu kontekst içinde yaşatmaktadır.

Eğer günümüzün folklorcusu, Türk dünyasının bugünkü durumunda "Urform" (İlktip) arayışında ısrar eder ve metodolojisini bunun üzerine kurarsa, iki bakımdan hata etmiş olur kanaatindeyiz. Birincisi, XIII. yüzyılda, Anadolu'da imam ve veya hoca kimliği ile yaşayan Nasreddin Hoca'yı, geliştirip geleceğe taşımamıza engel olur. İkincisi, Nasreddin Hoca külliyatını Anadolu'yu esas alarak oluşturursak diğer Türk coğrafyalarındaki fıkra ve efsaneleri tahfif etmiş oluruz. Tahfif etmenin getireceği sonuç ise, "Nasreddin Hoca sizin değil, bizimdir" gibi anlamsız bir tartışmanın başlaması ve birleştirici kültür unsurlarının ayrışmaya hizmet etmesi olur.

Bir halkbilimci olarak bir fıkranın Nasreddin Hoca'ya ait olup olmadığı noktasında son karar vericiler biz olamayız. Bizim için halkın sunduğu metin ve metnin anlatıldığı ortam esastır. Bunun için folklorcu, dinlediği her Nasreddin Hoca fıkrasını asıl metin olarak kaydetmek zorundadır. Bu metnin Türk dünyasının öteki köşelerindeki benzerleri ise "benzer metin" veya "eş metin" olarak adlandırılmalı ve her türlü değerlendirme bu eşit mesafeden yapılmalıdır.

Bununla beraber dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki, bildirimizin konusunu da bu konu oluşturmaktadır. Günümüzde, bir dönem Sovyet Rusya'nın egemenliğinde yaşamış ve bugün bağımsızlığına kavuşmuş birden çok Türk cumhuriyetleri mevcuttur. Bu Türk devletlerinin kültür ortamlarında hala canlılığını geliştirerek ve değişerek koruyan bir fıkra tipi olan Nasreddin Hoca fıkralarının yeri ve önemi büyüktür. Özellikle bağımsızlıktan sonra bu Türk cumhuriyetleriyle olan münasebetlerimiz özellikle kültürel alanda gelişmelere sahne olmuştur. Bir fıkra tipi olarak Nasreddin Hoca'nın buralarda canlılığını koruması kültürel ve tarihsel geçmişimizin bu devletlerle ne kadar eski olduğunu ispatlaması bakımından da manidardır.

Şimdi burada, özellikle Nasreddin Hoca fıkra tipiyle ilgili olarak bir sorunla karşı karşıya kalmaktayız. Sovyet Rusya döneminde bilinçli olarak kaleme alınan ve devletin resmî ideolojisine göre biçimlendirilen Nasreddin Hoca fıkralarını değerlendirirken nasıl bir yol izlemeliyiz? Daha da önemlisi geleneğe bağlı kalınmadan, dışarıdan bilinçli bir şekilde müdahalede bulunularak değiştirilen bu fıkraların bugün için Nasreddin Hoca fıkralarından sayılıp sayılmayacağı meselesidir.

Bilindiği üzere, Sovyet Rusya da, Çarlık döneminden kalan bazı uygulamaları komünist ideoloji ile de yeniden yapılandırarak kısmen sürdürmeye çalışmıştır. Oldukça geniş Sovyetler Birliği coğrafyasında çeşitli dinî merkezler kurularak İslam'ın sosyal hayattaki önemini zayıflatıcı sağlayan çeşitli önlemlere başvurulmuştur. 1917 Ekim Devrimi ile başlayan Sovyet hâkimiyeti döneminde izlenen siyaset, bölgedeki dinsel yapılanma dolayısıyla tarikatların durumu bakımından yeni bir döneme işaret etmektedir. Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk toplulukları yaklaşık yetmiş yıllık bir zaman dilimi içerisinde Sovyet hâkimiyetinde bulunmuşlardır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) adındaki modern dünyanın son imparatorluğu olarak görülebilecek bu devlet Marksist-Leninist ideolojiye dayalı Rus tipi bir komünizm modelini uygulamaktaydı. Çok milletli, çok dilli ve çok dinli bir görünüm sergileyen SSCB, bu farklılıklara karşı "saygılı" bir izlenim uyandırmaya ve buna ilişkin bazı düzenlemeler yapmaya çalışmakla birlikte, esas olarak uzun vadede bu farklılıkları ortadan kaldırarak bir "Sovyet" insanı oluşturmayı amaçlamıştır. Bu modelin öngördüğü insanın dilinin "Rusça", dininin "bilimsel ateizm", milliyetinin ise "Sovyet" olması devletin resmî politikası olup, bu amaca ulaşılabilmesi için çeşitli önlemler alınmıştır. Din konusundaki çalışmaların bu önlemlerin en önemlilerinden olduğu söylenebilir. Çün-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

kü artık SSCB içerisinde yaşayan insanların Sovyet tipi insan olmalarını engelleyen en önemli sorun onların geçmişleriyle ilgili, farklı din ve milliyetlere mensubiyetleri meselesiydi. Bu nedenle bilimsel ateizm eğitimi Komünist Partisi'nin önemle üzerinde durduğu alanlardandı. Bu doğrultuda SSCB'nin dağılmasına kadar din karşıtı ve ateizm eğitimini amaçlayan sayısız yayınlar yapılmıştır.

Bu bağlamda, 1917 Ekim devriminden hemen sonra Sovyet liderleri ve otoriteleri yeni bir toplum yaratmak için edebî ve sanatsal faaliyetleri kontrol etme ve edebiyatı, bu yeni toplumu biçimlendirme aracı görerek, yazar ve sanatçılardan yazınsal ürünlerini bu doğrultuda yaratmalarını istediler. Sanatın toplumsal ve siyasal işlevinden yararlanmak isteyen Sovyet yönetici sınıfı, süreç içinde önce farklı edebiyat ve sanat gruplarının aktivitelerini kısıtlamaya çalıştı, daha sonra ise bu sesleri yavaş yavaş susturma yolunu tuttular. Sonuç olarak 1934 yılında Moskova'da toplanan Birinci Sovyet Yazarları Birliği Kongresi'nde "toplumcu gerçekçilik" Sovyet devletinin resmî edebiyat ve sanat politikası olarak kabul edildi. Bu toplantıda Sovyet toplumcu gerçekçiliğinin ölçüt ve ilkeleri saptanarak, bütün yazar ve sanatçılar bu ilkelere uymaya zorlandılar.

Sanatsal eserlerin tezli ve eğitsel işlevlerinin olması gerektiğini ileri süren Sovyet toplumcu gerçekçiliğinin ilkelerine göre, edebî ürünlerinin temel amacı komünizmi ve sosyalist değerleri topluma yaymaktı. Bireyselliği yadsıyarak, kolektif dayanışmayı ön plana çıkararak bu edebî yöntem, ayrıca edebiyatta iyimser ve gerçekçi bir bakış açısının olması gerektiğini savunmuştur. Bu da ancak toplumu Marksist-Leninist dünya görüşüyle yorumlama ve yansıtma ile mümkündü. Sovyet azınlıkları/ulusları düzeyinde toplumcu gerçekçi edebiyatın amaçlarından biri de edebiyat ürünlerinin "çokuluslu" bir karaktere sahip olmasıydı. Buna göre Sovyet egemenliği altındaki azınlıkların edebiyat ürünleri biçimsel olarak "millî olabilirdi, ama içerik olarak sosyalist olmak" zorundaydı. Daha sonraki yıllarda, özellikle Stalin'in ölümünden sonra çeşitli revizyonlara uğramasına rağmen, toplumcu gerçekçilik Sovyetler Birliği'nin yıkılışına kadar devletin resmî edebiyat ve sanat politikası olarak kalmıştır. Bu revizyonlara rağmen Sovyet toplumcu gerçekçiliği her zaman Komünist Parti'nin ideolojisi ve güncel politikalarına dayanmıştır. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nde her sanatçı ve yazar, eserlerini yayınlamak için Komünist Parti'nin politikalarına sadık kalmak zorundaydı. Yazarlar Birliği'ne üye olmadan eserlerinin basılması olanaksızdı.

Bununla beraber, Sovyet Bilimler Akademisi yapmış olduğu hummalı çalışmalar sonucunda, birçok halk edebiyatı yaratmasını derleme yoluna gitmiş ve derlemiş olduğu bu halk yaratmalarını yeni baştan Sovyet ideolojisine hizmet edebilecek şekilde şekillendirmiştir. Sovyet bilimciler bu yolla halka ait olan ürünlerle halkın zihniyetini değiştirme ve komünizm propagandası yapma yoluna gitmişlerdir.

Nasreddin Hoca fıkraları Sovyetler Birliği döneminde Tatar, Başkurt, Türkmen, Özbek, Kazak, Karakalpak gibi birçok Türk boyunun yazı dilinde yayımlanmıştır. Ancak Türk boylarının bazı folklor ürünlerinden olduğu gibi, fıkralardan da rejimin ideolojisine uygun biçimde yararlanma yoluna gidilmiştir. Bu amaçla fıkralara müdahale edilmiş, sınıf çatışmasını ve ateizm propagandasını ön plana çıkaracak şekilde metinlerde değiştirme, ilave ve kısaltmalarda bulunulmuştur. Mesela, Tataristan'da yayımlanan "Kırk Birinci ve Tekrar Çoban" başlıklı fıkra da hoca zengin beyin, çoban olarak kendisine emanet ettiği 41 keçisini, yaz boyunca güttükten sonra, "bunlar haksız kazanılmış mal" diye düşünerek her gün birini kesip yer. Zengin "keçilerim nasıl?" sorusuna, "kırkını yıldırım çarptı" der. "Kırk birinci keçi nerede?" sorusuna ise, "Onu da sırtıma kürk yaptım" der.⁵ Bazı fıkralarda, sevimli, bilge, saflığı dahi ders verme amacı taşıyan tipimiz tanınmaz hale getirilmiştir. Ateizm propagandası yaptırılırken

⁵ İsa Özkan. *Ependi Şorta Sözlere ve Yomaklar*, Ankara 1999: 27.

ideoloji adına Hoca tipi, parti bezirgânı bir hırsız haline dönüştürülmüştür. Mesele, kıtlık yıllarında yardım talebinde bulunduğu zengin komşusu, hiç bir şey vermeyince Hoca da, onun sürüsünden bir keçi çalmış ve çocuklarıyla beraber yerken bunu fark eden komşusunun “*Öbür dünyada bu keçi gelip ‘Beni Hoca çaldı’ diyecek ve Allah seni cehenneme atacak.*” demesi üzerine, Hoca, “*keçin böyle şikâyetçi olursa, onu tutar, sürünün içine salar, böylelikle senden, keçinden ve Allah’tan da kurtulurum.*” diye alay eder.⁶

Yukarıda vermiş olduğumuz örnekleri daha da çoğaltmak mümkün. Şimdi burada asıl sorun bu fıkraların Nasreddin Hoca fıkralarından sayılıp sayılmayacağı meselesidir. Bu konuda daha önce de söylemiş olduğumuz gibi, bizler bir halkbilimci olarak bir fikranın Nasreddin Hoca’ya ait olup olmadığı noktasında son karar vericiler olamayız. Bizim için halkın sunduğu metin ve metnin anlatıldığı ortam esastır. Bunun için folklorcu, dinlediği her Nasreddin Hoca fıkrasını asıl metin olarak kaydetmek zorundadır. Bu metnin Türk dünyasının öteki köşelerindeki benzerleri ise “benzer metin” veya “eş metin” olarak adlandırılmalı ve her türlü değerlendirme bu eşit mesafeden yapılmalıdır. Fakat burada geleneğe uygun olmadan değişime uğrayan/uğratan fıkralarla karşı karşıyayız. Burada (Sovyet Rusya Dönemi) anlatılan her fikranın Nasreddin Hoca fıkrası olarak alınıp kabul edilmesi kanaatimizce pek de doğru olmayan bir tutum olur. Çünkü bu fıkralar, geleneğe aykırı bir biçimde, dışarıdan müdahale sonucu meydana getirilmiştir. Bu fıkraları sınıflandırırken ve hangisinin geleneğe uygun olan fıkralar olduğunu tespit ederken tüm Türk dünyasında ortak kabul gören Nasreddin Hoca tipi bize yardımcı olacaktır.

Bir toplumun inancına, kültürüne ve diline sahip çıkması onun aynı zamanda en temel insan haklarına da sahip çıkmasıdır. Türk topluluklar bu haklarını yüzyıllardır yaşadıkları bütün olumsuzluklara karşı titizlikle korumaya çalışmaktadırlar. Alan araştırmaları yaptığımız Anadolu’nun ve Türk dünyasının birçok yerinde eski Türk inanç ve geleneklerine sosyal yaşamın her alanında rastlamak mümkündür. Zaman zaman topluma dayatılmaya çalışılan çeşitli siyasî ve dinî ideolojiler Türk toplumunun yapısına işlemiş bulunan ve bir süreklilik halinde devam eden değerleri bu zamana kadar etkileyememiştir.

KAYNAKÇA

- Arzu Öztürkmen. Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik, İstanbul 1998.
Dursun Yıldırım. Sözel Eleştiri Türü ve Nasreddin Hoca Bildirileri Üzerine Birkaç Söz, Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, Ankara 1997.
İsa Özkan. Ependi Şorta Sözler ve Yomaklar, Ankara 1999.
Louis Althusser. İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, Çev. Yusuf Alp ve Mahmut Özışık, İstanbul 1994.
Metin Ekici. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara 2004.
Öcal Oğuz. Nasreddin Hoca Fıkralarında Varyant Meselesi, Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1997.
Özkul Çobanoğlu. Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Ankara 1999.
Toplumbilim, S. 6, Haziran 1997/Nasreddin Hoca Özel Sayısı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1997.

⁶ İsa Özkan. Ependi Şorta Sözler ve Yomaklar, Ankara 1999: 28.